

ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ЛЮДИНОЮ КРИТИЧНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ

А. М. МАСЛЮК, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії історії психології ім. В. А. Роменця Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

***Анотація.** В статті розглядається проблема переживання особистістю критичних ситуацій. Аналізуються психологічні особливості подолання людиною критичних життєвих ситуацій. Виокремлено питання виживання в складних умовах. З'ясовано, що спонукало людину до збереження обличчя в найскладніших життєвих обставинах.*

***Ключові слова:** комплекс неповноцінності, критична ситуація, концтабір, переживання, психіка, травма*

***Аннотация.** В статье рассматривается проблема переживания личностью критических ситуаций. Анализируются психологические особенности преодоления человеком критических жизненных ситуаций. Выделены вопросы выживания в сложных условиях. Выяснено, что побудило человека к сохранению лица в сложных жизненных обстоятельствах.*

***Ключевые слова:** комплекс неполноценности, критическая ситуация, концлагерь, переживания, психика, травма*

Постановка проблеми. Проблема переживання особистістю критичних ситуацій не нова для психології, проте сучасні політичні події в Україні сприяли відновленню інтересу науковців до цього феномену. З'явився соціальний запит на психологічну допомогу, оскільки значна частина населення зазнала як фізичної, так і психологічної травматизації. У китайців є побажання для ворогів: «Щоб ти жив в епоху змін».

Ми живемо в епоху змін. Хоча б взяти до уваги аварію на ЧАЕС, розпад Радянського Союзу, період становлення української державності, революція 2004 року, революція Гідності 2014 року, АТО, тобто відбувається суцільна травматизація населення, пролонгована в часі. За наслідками в'єтнамської війни, за статистикою майже 108 тисяч ветеранів покінчили життя самогубством.

Як вижити в умовах, що загрожують твоєму життю? Що необхідно робити? На які ресурси ми можемо спиратися при виборі стратегії подолання критичних ситуацій? Ми спробуємо дати відповіді на ці запитання проаналізувавши праці (А. Адлера, Ф. Василюка, В. Франкла, В. Яніва тощо).

Мета статті – з'ясувати особливості переживання людиною критичних життєвих ситуацій.

Викладення основного матеріалу. Центральним компонентом внутрішнього світу особистості виступає, на нашу думку, феномен переживання. В етимологічному словнику М. Фасмера префікс пере: «переходити, перегордити, перев'язати, перепитати, переговорити» свідчить про певний процес, який відбувається заради чогось, через що, для чого [5, с. 236]. Слово жити означає себе як: «я живу, оживати, відроджуватися, поправлятися» [там само, с. 53]. Відповідно поняття переживання (пережити) є наслідком поєднання

префікса пере- та дієслова жити. В такому поєднанні вбачаємо ситуацію психічного осягнення вже колишнього пережитого на новому часовому відтинку, життєву мить, через яку необхідно перейти, переступити, відроджуючись для нової зустрічі з буттям. Наголосимо, що «одужання», «закликання» спонукає особистість до відновлення її душевного та фізичного балансу й є необхідною умовою подальшого адекватного онтогенезу. Переживання виступає цілісним процесом у взаємодії зовнішнього й внутрішнього світу, тим самим, допомагає пізнавати об'єктивну реальність.

Феномен переживання розглядається нами як психічний акт, у якому виявляється процес взаємодії об'єктивної реальності й внутрішнього світу людини. Складна взаємодія біологічних, психологічних і соціальних детермінант розвитку, їхні відносна автономність і взаємовплив загалом задають траєкторію життєвого шляху людини, її самотворення як особистості. Отже, переживання розглядається як цементуюча функція особистості, котра зв'язує неусвідомлювані й усвідомлювані психічні процеси.

Ф. Ю. Василюк [1; 2] розуміє переживання як діяльність, спрямовану на подолання кризової ситуації «Психологія переживання» (1984). Автор розробив систему теоретичних уявлень про закономірності подолання людиною критичних життєвих ситуацій і таким чином розширив межі загальнопсихологічної теорії діяльності, а також виділив у ній психологію переживання як особливий предмет теоретичних досліджень і методичних розробок. Під переживанням він розумів «особливу діяльність, особливу роботу з перебудови психологічного світу, спрямовану на встановлення смислової відповідності між свідомістю та буттям, загальною метою якої є підвищення осмисленості життя» [2, с. 30].

Ф. Ю. Василюк розробив типологію критичних ситуацій в руслі теорії діяльності. Автор відносить переживання до активного процесу перетворення психологічного світу людини, а детермінують цю активність певні особливості ситуації. Переживання особистісного життєвого світу і виступає предметом типологічного аналізу, як комбінація чотирьох життєвих світів особистості та аналогічно світів життєвої кризи. У ньому виділяються два аспекти – зовнішній і внутрішній світи.

Зовнішній світ має два стани: він може бути легким або важким. Переживання легкого гарантує задоволення всіх актуалізованих потреб людини, що мешкає у ньому і відповідно у важкому навпаки. Внутрішній світ буває простим і складним. У простому світі є лише одна потреба або єдине життєве ставлення особистості. У складному світі потреб або ставлень декілька, і вони можуть вступати у зіткнення одне з одним. Проте поєднання простого та складного внутрішнього світу і легкого та важкого зовнішнього, має свої закономірності [2].

1. «Внутрішній простий і зовнішній легкий».

Процес переживання пов'язаний з уникненням негативних емоцій. Навіть незначна незадоволеність потреб переростає у стрес і є глобальною життєвою кризою. Тоді включається в дію механізм психічного захисту, що все одно не вирішує проблеми, хоча може призвести до значних ускладнень. Головне в цьому світі – повне задоволення потреб. Зокрема, це часто спостерігається в інфантильному підлітковому віці, який характеризується, якщо можна так висловитися «оголеністю душі» під час становлення особистості.

2. «Внутрішній простий і зовнішній важкий».

В цьому випадку процес переживання полягає у будь-якій заміні пред-

мета потреби. Що ми маємо на увазі? Зріла особистість розуміє реальний стан речей у цьому світі, бо кожен солдат мріє стати генералом, але ним реально не стане. І оскільки у людини цього світу є лише одна значуща потреба, то за неможливості її задоволення все життя опиняється під загрозою. І саме фрустрація стає життєвою кризою. Щоб вийти з кризи цього світу людина повинна зупинити свою діяльність, обґрунтувати для себе можливість відмови від неї та повернутися до діяльності з почуттям того, що я це можу не робити. Отже, поряд з принципом задоволення з'являється принцип реальності.

3. «Внутрішній складний і зовнішній легкий».

Процес переживання як шлях подолання ситуації за рахунок ціннісно-мотиваційних перебудов як часткових змін, так і радикальних, тобто створення нової ціннісної системи. І саме внутрішній конфлікт переростає у кризу, оскільки внутрішня цілісність є головною життєвою необхідністю цього світу, а головний принцип – цінність. Людина може зазнати життєвого краху, коли вся система цінностей, якою вона керувалася до цього, виявиться неспроможною до подальшого адекватного існування.

4. «Внутрішній складний і зовнішній важкий».

Це світ вільної творчості особистості, в якому процес переживання пов'язаний з творчою побудовою власного життя. Головна внутрішня необхідність суб'єкту цього світу полягає у втіленні ідеального задуму свого життя. Часто людей цього світу називають фанатами своєї справи. З сучасників це, безперечно, Борис Патон – всесвітньовідомий вчений.

Для життя в цьому світі, поряд з діяльністю, свідомістю, психікою, необхідна ще й воля. Людина має час і право на помилку, на певні коливання в процесі наближення до реалізації своєї творчої мети. Така криза супроводжується розривом з близькими людьми, яку можна подолати за рахунок професійної допомоги спеціалістів.

Отже, відбуваються зміни критичних ситуацій залежно від змін у життєвому світі. Життєвий світ, водночас, без змістовної переробки подій, може слугувати механізмом виникнення критичної ситуації, або й її переживання. Наприклад, особистість сприймає подію як глибоко трагічну, а згодом розуміє, що не все так і погано. Відбувається перехід в інший життєвий світ і людина вже сприймає ситуацію не в кризових тонах.

Не так важливо, які переживання: позитивні чи негативні, головне – це успішність цього процесу, в якому реалізується потенціал особистості через пристосування до дійсності. У випадку неуспішних переживань можлива детермінація ускладнень з наслідками різної глибини від тривожності до дезінтеграції та руйнування цілісності особистості. Відомо, що тривожність знижує ефективність когнітивної сфери й поведінка характеризується неврівноваженістю, яка може призвести до стресу, адже у житті постійно змінюються зовнішні обставини, непомітні на перший погляд. Періодично особистість зазнає дії психічно травмуючих факторів. Життєві обставини значно змінюються з закінченням навчального закладу, весіллям, народженням дитини, і страх перед невідомим, незвичним починає переслідувати людину. Зовнішній світ ставить перед людиною чимало викликів, які відповідно провокують кризові переживання.

«Криза (*грец. krisis* – переломний момент; рішення, вирок) – різкий, загострений стан або занепад у чому-небудь» [3, с. 565].

Т. М. Титаренко щодо цього зазначає: «Кризою можна назвати такий віраж на життєвому шляху, коли під загрозою опиняється життєвий задум, про-

ект майбутньої світобудови. Старий життєвий світ руйнується частково чи майже дощенту» [4, с. 14].

У кризовому стані майже завжди здається, що нічого не можна змінити. Проте, навіть якщо це дійсно так, то все одно вихід існує, й ми вбачаємо його в зміненому ставленні до того, що відбулося.

Для того, щоб зрозуміти особливості переживання травмуючих подій звернімося до праці В. Франкла «Сказати життю «Так!»: психолог в концтаборі» та роботи В. Янів «Німецький концентраційний табір (спроба характеристики)». Аналізуючи вище зазначені роботи ми виділили чинники, що негативно впливали на в'язнів німецьких концтаборів та чинники, що сприяли виживанню в нелюдських умовах.

В. Янів у своїй науковій розвідці «Німецький концентраційний табір (спроба характеристики)», що написана в 1948 році вказує на три основні чинники, які вкрай негативно впливали на психофізичний стан людини. На перше місце автор ставить безвілля, на друге безправ'я й на третє – фізичне знищення.

«Так отже, безвілля, безправ'я й випливаюча з безправ'я масова безперервна екекуція – це три центральні проблеми німецьких концтаборів гітлерівських часів; при тому безправ'я й смерть є своєрідним специфікум модерної Німеччини, яка змінилась за дотепним висловом в'язнів з країни поетів і мислителів у країну суддів і катів» [7, с. 12].

Безвілля, за В. Янівим, це головна мета концентраційного табору: «Мистецтво тортуровання людини полягає безперечно в тому, щоб довести її до стану повного безвілля й вслід за цим, а може, правильніше, із-за цього обезцінити їй життя» [там само, с. 3]. Втратити сенс життя, останню надію на порятунок, згадуються слова безсмертного Данте перед входом до пекла, що людина має полишити всю надію увійшовши в чорні підземелля. Відсутність сенсу життя, його неможливість, безглуздість проявляється у таких фрустраційних психічних станах, як відчай, безнадія, спустошеність тощо.

«В'язні мусять перестати бути собою. В них має наступити деперсоналізація. Не вільно їм не тільки мати ніякої власності, але й власної думки» [7, с. 3]. Тобто людина перетворювалася на безіменну сіру масу у якої був лише номер, у якої топталися честь і гідність, яка втрачала владу над собою і була у руках долі чи то якоїсь сліпої сили, що щораз визначала жити тобі сьогодні чи ні. Втрата віри у майбутнє, доцільність існування, духовна порожнеча, безпотрібність у підсумку призводили людину до духовної смерті.

Аналогічну трансформацію внутрішнього світу та оточуючого середовища концентраційного табору спостерігав В. Франкл. Характер людини зазнавав таких змін, що всі засвоєнні традиційні цінності нівелювалися. В умовах невизнання цінності життя людини, людської гідності, примара смерті позбавляла людину волі до супротиву, фізичне виснаження на роботі всіх ресурсів людського організму, докорінно змінювали особистісні цінності людини. В таких умовах людина ставала частиною отари, яку переганяли з місця на місце, ніби отару овець без власних думок і власної волі. І далі автор зазначає: «Людина буквально ставала номером: мертвим або живим – неважливо; життя «номеру» не мало ніякого значення. Що стояло за цим номером і за цим життям, означало навіть ще менше: доля, історія, ім'я людини» [6, с. 203].

Отже, В. Франкл і В. Янів разом вказують на мету діяльності адміністрації концентраційного табору – знищення духовної основи людини.

Межовий прояв страху, який ми називаємо жахом, супроводжується

надзвичайно високим рівнем активації вегетативної нервової системи, відповідальною за роботу серця та інших органів. Надлишкова активація вегетативної нервової системи створює непомірне навантаження на життєво важливі органи, які в цих умовах працюють на межі зриву. Інтенсивний страх створює ефект «тунельного сприйняття», що значно обмежує сприйняття, свободу й мислення у виборі поведінки людини. Утворюється почуття безвиході, невпевненості у власній безпеці, своєму фізичному й психічному «Я», загрози життю. Переживання, які пов'язані зі страхом, назавжди закарбовуються в свідомості суб'єкта.

Ми не маємо наміру описувати детально жахіття, які переживали в'язні концентраційних таборів, лише окреслимо певне коло жахливих випробувань засуджених. В. Янів вказує на те, що в концентраційних таборах існували офіційні й не офіційні види покарань. До офіційних належали: стояння до 24 годин; биття буками; кара палею; темницею; карна компанія; позбавлення їжі, а до не офіційних – жорстоке побиття, експерименти над засудженими тощо. Зокрема перерахуємо які експерименти над в'язнями проводили німецькі лікарі і вчені (23 з яких були засуджені в Нюрнбергу в 1946-1947 роках): вплив на організм кисню; перебування людини в холодній воді; вживання морської води; зараження різними вірусами; ламання кісток; вплив газу на людину; стерилізація; штучне запліднення; вплив на свідомість в'язня тощо.

Визначальним аспектом виживання у депривуючих умовах концентраційного табору була боротьба. «Щоб зберегти свою самоповагу, людина втрачала почуття власної індивідуальності, внутрішньої свободи та особистісної цінності і сприймала себе частиною людської маси» [там само, с. 169]. Такий стан людини поступово наближав її до рівня існування тварини. Тобто необхідність самозбереження набувала ззовні тваринних форм поведінки, а внутрішній світ, тих хто боровся, залишався самодостатнім, збереженим, концептуальним оберегом «Я» особистості.

Людина, яка опинялася в таких умовах, майже миттєво виявляла свою сутність: від впертого опору складним життєвим ситуаціям табору до духовного розтління внутрішньої світобудови (підлості, зрадливості тощо). Депривація голодом, холодом, постійною смертельною небезпекою, невизначеністю, тривалістю (безкінечністю годин) спрощували життєвий простір існування: «І ми, вівці, думали лише про дві речі: як спастися від злих собак і як отримати небгато їжі» [6, с. 201]. В. Франкл пов'язує людину з духовною субстанцією, завдяки якій вона долає складні ситуації життя від народження й до смерті.

Криза може скінчитися на будь-якій стадії, якщо небезпека зникає або знаходиться рішення. Внутрішньою необхідністю життя особистості є реалізація свого шляху, свого життєвого задуму. Одним з провідних психологічних «титанів», що проводить задум крізь неминучі труднощі й складності світу, є воля, як знаряддя подолання «помножених» одна на одну складностей. Коли в найважливіших життєвих ситуаціях людини воля виявляється неспроможною подолати труднощі, виникає специфічна для цієї площини життєдіяльності критична ситуація – криза.

Звернімося до спогадів, які описав В. Франкл: «Підлітком я думав, що розповім світу, що я бачив у Освенциму в надії, що світ стане одного разу іншим. Проте світ не став іншим, і світ не хотів слухати про Освенцим. Лише значно пізніше я дійсно зрозумів, в чому сенс страждання. Страждання має сенс, коли ти сам стаєш іншим» [6, с. 43].

В. Франкл зазначає про ще один з механізмів виживання в концентра-

ційному таборі: «...голіться кожного дня, якщо це загалом можливо, навіть якщо для цього знадобиться користуватися шматком скла..., навіть якщо заради цього необхідно буде віддати останній шматок хліба. Ви будете виглядати молодшим, а від гоління ваші щоки будуть виглядати червоними. Якщо хочете залишитися живим, існує один спосіб: виглядати придатним до роботи» [там само, с. 172].

Отже, депривованому в'язню Освенциму, щоб не потрапити в газову камеру необхідно було пам'ятати про поведінку виживання: постійне гоління, намагання стояти прямо та ходити енергійно та ін. Відчуття фізіологічної депривації супроводжувало людину постійно, майже кожну хвилину. І далі автор згадує, «... ніжно торкатися шматка хліба в кишені, спочатку гладити його замерзлими пальцями, потім відламати крихітку й покласти її до рота, потім останнім зусиллям волі дати собі обіцянку зберегти цей шматок хліба на полудень» [там само, с. 183–184].

У фізіологічно депривованої особистості, яка існує в замкнутому, блокуючому основні вітальні потреби середовищі, можуть зміщуватися й видозмінюватися найважливіші складові її психоструктури, що культивує антисоціальні поведінкові тенденції. Тривале й надмірне блокування фундаментальних потреб породжує «неврози існування», що спонукають людину до трагічного й депресивного світосприймання, втрати віри в себе та насолоди життям і призводять до страждань та безсилля.

Ми вважаємо, що релігія була одним із факторів виживання в умовах концентраційного табору. В. Франкл згадує: «Глибина і сила релігійної віри часто дивувала і зачіпала засуджених, які прибували. Найбільше враження створювали імпровізовані молитви і служби в кутку бараку або в темряві криї вантажівки, на якій нас везли в табір з віддалених робочих дільниць, стомлених, голодних і замерзлих в нашому подертому одязі» [6, с. 186].

Крім сенсу життя, в концентраційному таборі допомагала переживати постійні травмуючі ситуації й глибока віра засуджених, як зазначав В. Янів: «Блаженні ті, які в тюрмі зберегли віру, що по смерті прийде воскресіння. Віра в те, що ще й по роках в'язниці будемо здібні на чин і на творчість, залежить безперечно від психічної життєвої настанови людини ...» [7, с. 5].

Феномен «релігії» виступає, як внутрішнє відчуття суб'єкта, для якого є характерною глибока непохитна віра у вищу силу, що керує його долею. Така сила має абсолютну владу над віруючим, вимагає від нього поклоніння та беззаперечної слухняності, покірливості, адже гріховність карається пекельними стражданнями та смертю, але водночас, і давала відчуття внутрішнього спокою та захищеності. Хоч би ти був при смерті чи в дуже великих небезпеках, – не трать надії. Бог завжди у силі й з безвихідних обставин знайти вихід.

В. Янів дає відповідь на питання про те, яким чином українські в'язні переживали існування в німецькому концтаборі: «...дивна внутрішня сила казала українцеві перемогти в собі слабкість і зневіру» [7, с. 34]. Автор вказує на те, що самогубства серед українських в'язнів були виключенням. Оскільки сенсом життя переважної більшості наших патріотів була незалежна й вільна Україна. Таким чином, В. Франкл та В. Янів у своїх роботах наголошують на тому, що сенс життя є тим життєдайним джерелом, що б'є незважаючи на найжахливіші травмуючі ситуації в яких знаходиться людина.

Висновок. Отже, психічна травма пов'язана з важкими переживаннями, що може привести до депресій, неврозів та інших хворобливих реакцій. Таким чином, наслідком психічної травми є різноманітні ушкодження психіки та важкі

переживання людиною травмуючих подій. Феномен переживання розглядається нами як психічний акт, у якому виявляється процес взаємодії об'єктивної реальності й внутрішнього світу людини. Складна взаємодія біологічних, психологічних і соціальних детермінант розвитку, їхні відносна автономність і взаємовплив загалом задають траєкторію життєвого шляху людини, її самотворення як особистості. Отже, переживання розглядається як цементуюча функція особистості, котра зв'язує неусвідомлювані й усвідомлювані психічні процеси. Встановлено чинники, які сприяли виживанню в умовах німецького концентраційного табору: сенс життя (В. Франкл) або психічна життєва настанова (В. Янів); гумор, а найважливішим – віра в Бога (самогубства серед українців були виключенням). Адже коли ми знаходимо новий сенс, він так змінює наше самовідчуття, що після цього й наші стосунки зі світом стають повністю іншими, а це є запорукою адекватного проживання травмуючих подій.

Таким чином, **перспективами подальших розвідок** буде питання розуміння процесу переживання особистістю критичних ситуацій, що дасть можливість адекватно реагувати на травмуючі виклики сьогодення.

Література

1. Василюк Ф. Е. Переживание и молитва (опыт общепсихологического исследования) / Федор Ефимович Василюк. – М.: Смысл, 2005. – 191 с.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Федор Ефимович Василюк. – М.: МГУ, 1984. – 200 с.
3. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с. – (Б-ка держ. службовця. Держ. мова і діловодство).
4. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості у межах і за межах буденності. / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – с. 376.
5. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: [2-е изд.] в 4 т. / Т. 3. (Муза – Сят) / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – [2-е изд.], стер. – М.: Прогресс, 1987. – 832 с.
6. Франкл В. Доктор и душа / Виктор Франкл / [пер. с англ., предисл. А. А. Борева]. – СПб.: Ювента, 1997. – 285 с.
7. Янів В. Німецький концентраційний табір (спроба характеристики) / Володимир Янів. – Мюнхен.: НДІУМ, 1948. – 55 с.

REFERENCES

1. Vasilyuk F.E. Perezhyvanye et orationem (general psychologium Experientia Studies) / Fedor Efymovych Vasilyuk. - M.: Seneca 2005. - CXC1 p.
2. Vasilyuk F.E. Psychology perezhyvaniya (condiciones analysis critical superandis) / Fedor Efymovych Vasilyuk. - M.: MGU, 1984. - CC p.
3. Dictionary aliena verba, 23,000 dictis rem nobilitassent terminology / [modo. LO Poustovit et al.]. - K. Confidite, 2000. - MXVIII p. - (B-ka statum. Aliquam. State. Language et paperwork).
4. T. Titarenko. Vitam singulorum et in finibus orbis novit vita communis. / Tatiana Titarenko. - K. Lybid, 2003. - p. CCCLXXVI.
5. Vasmer M. Etymologici Russian lingua: [2 ed.] In IV t. / T. 3. (Musa - Syat) / Lane. Nam s. et add. O. Trubacheva. - [2 Ed.] Eximet. - M. Progressus 1987. - DCCCXXXII p.
6. V. Dr. Frankl Et anima / Viktor Frankl / [Trans. Anglorum s., foreword. Boreev A A]. - SPb. Luventae, 1997. - CCLXXXV p.
7. V. Yaniv. German campi captivorum constipationis (conatum characteristics) / Vladimir Yaniv. - Munich. NDIUM, 1948. - LV p.

FEATURES TO OVERCOME THE MAN CRITICAL SITUATIONS IN LIFE

A. MASLYUK, Ph.D., senior researcher at the Laboratory of the history of psychology them. V.A. Romentsya Institute of Psychology named after G.S. Kostyuk Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Summary. *The problem of the individual experiences of critical situations. Analyzed the psychological characteristics of the person to overcome critical situations. Obtained a matter of survival in difficult conditions. It was found that led to the preservation of the human person in the difficult circumstance*

Keywords: *inferiority complex, critical situation, concentration camp experiences, psyche, trauma*

УДК 165.412:316.61 – 653.73(477)

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Л. М. ОМЕЛЬЧЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та психології Національного університету біоресурсів і природокористування України

Анотація. *У статті розглядається соціалізація особистості в умовах постійних змін. Стабільне ускладнення картини світу створює ситуацію невизначеності для сучасної української молоді, основною її потребою у цих обставинах постає необхідність у визначеності, особистісна орієнтація сучасної молоді людини ставить її в умови ціннісного вибору, який ускладнюється кількістю альтернатив, суперечливістю інформації, високим рівнем очікувань до себе та прагненням чітко спрогнозувати майбутнє.*

Ключові слова: *соціалізація, ситуація невизначеності, ставлення особистості до невизначеності*

Аннотация. *В статье рассматривается социализация личности в условиях постоянных изменений. Стабильное усложнение картины мира создает ситуацию неопределенности для современной украинской молодежи, основной ее потребностью в этих обстоятельствах возникает необходимость в определенности, личностная ориентация современного молодого человека ставит его в условия ценностного выбора, усложняющийся количеством альтернатив, противоречивостью информации, высоким уровнем ожиданий к себе и стремлением четко спрогнозировать будущее.*

Ключевые слова: *социализация, ситуация неопределенности, отношение личности к неопределенности*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема соціалізації особистості постала в центрі уваги українських науковців наприкінці минулого століття, проте актуальність її не знижується, що зумовлено різноплановими соціально-психологічними явищами:

- трансформація інститутів соціалізації (криза сім'ї; реформа освіти: зміна структури, змісту, нові стандарти; розвиток молодіжних субкультур);

© Л. М. Омельченко, 2015